

Paronomāze kā stilistisks paņēmiens publicistikā

Paronomasia as a Stylistic Device in the Mass Media

Inta Urbanoviča

Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultāte
Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050
inta.urbanovica@lu.lv

Rakstā pievērsta uzmanība paronomāzei – stilistiskai figūrai, kas līdz šim latviešu valodniecībā aplūkota maz. Skaniski līdzīgu izteiksmes līdzekļu satuvināšana tekstā ir sens un plaši izmantots stilistisks paņēmiens, kas ir atrodams folklorā un, iespējams, bijis izplatīts arī maģiskajos rituālos. Paronomāze pēc būtības ir fonētiskā līmeņa parādība, kas realizējas sintagmatiskā teksta nogrieznī. Tā parasti tiek izmantota, lai radītu komisku, humoristisku, ironisku vai pat satīrisku noskaņu tekstā, tomēr paronomāze var īstenoties arī kā poētiskā teksta sastāvdaļa un funkcionēt kā galvenais teksta kompozīcijas saistelements.

Publicistikā paronomāze nav izplatīta parādība, jo tā ir atkarīga no teksta stilistiskās nokrāsas, kā arī no autora valodas meistarības. Dažkārt šis paņēmiens tiek izmantots tekstu virsrakstos un reklāmās, tomēr biežāk vērojams interneta neformālajā saziņā.

Atslēgvārdi: stilistiskie izteiksmes līdzekļi, paronomāze, kalambūrs, valodas spēle, parehēze, teksta ritms.

Jau kopš antīkās pasaules laikiem ir vērojama īpaša interese par dažādiem valodas stilistiskajiem paņēmieniem, kas noteiktos apstākļos var lielā mērā ietekmēt gan individu, gan arī sabiedrību kopumā. Veiksmīgi izvēlēti tropi un stilistiskās figūras var mainīt ne tikai emocionālo noskaņojumu, bet arī izpratni un pārlicību par noteiktām parādībām, tāpēc prasme darboties ar valodas vienībām vienmēr ir uzskatīta par īpašu mākslu. Mūsdienās publicistika, tāpat kā daudzas citas sabiedriskās dzīves izpausmes formas, ir pakļautas selektīvi tendētam dzīves ritmam, kurā indivīds mēģina eksistēt, izvēloties sev nepieciešamo, jo aptvert visas piedāvātās iespējas kaut vai noteiktā laikā un telpā vairs nav iespējams. Darbojoties pēc noteiktiem merkantīlistiskiem principiem, plašsaziņas līdzekļos ielaužas aizvien lielāka verbālās pasaules daudzveidība, kas palīdz pētniekiem ieraudzīt valodā atkal ko jaunu un līdz šim neizskaidrotu.

Termina *paronomāze* izpratne

Konotatīvo informāciju valodā var paust, izmantojot dažādus paņēmienus un formējot noteiktas stilistiskās figūras, un viens no šādiem veidiem ir paronomāze. Termins *paronomāze* tiek attiecināts uz stilistisku paņēmieni, kura pamatā ir līdzīgi skanošu atšķirīgas nozīmes izteiksmes līdzekļu satuvināšana (sk. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* 2007, 288; Crystal 2005, 434; *Большой энциклопедический словарь* 2000, 368). Biežāk paronomāzē tiek izmantoti skaniski

līdzīgi vārdi, kas var radīt noteiktu stilistisko efektu tekstā, piemēram, latviešu parunās *likums nav līkums* un *apiet likumu ar līkumu* ir izmantota vārdu *likums/līkums* skaniskā līdzība, kaut arī šie vārdi nedz semantiski, nedz etimoloģiski nav saistāmi. Pēc ārējās formas līdzīgi vārdi var būt ritmiska teksta sastāvdaļa, tāpēc, ja tekstā tiek izmantotas atskaņas, kas veidotas no fonētiski līdzīgiem vārdiem, arī šos gadījumus var aplūkot kā paronomāzi, piemēram, šādas atskaņas ir atrodamas arī teicienos par jau iepriekš minēto vārdu *likums* – *Kas nedara pēc likuma, dabū pa plikumu* vai arī *Dieva likums, paša tīkums*. Paronomāze var veidoties no diviem vai vairākiem vispārlietojamiem vārdiem, tomēr tā var būt saistīta arī ar okazonāliem veidojumiem, ja vien tie var radīt attiecīgas asociācijas ar vajadzīgo vārdu.

Paronomāze kā stilistiska figūra īstenojas sintagmatiskā teksta nogrieznī, un tai ir raksturīga kontekstuālā saistāmība. Paronomāzes gadījumā tiek blīvēti skaniski līdzīgie elementi, kas realizējas vienā tekstā kopumā, un tie darbojas ne tikai kā stilistisks paņēmieni, bet arī kā teksta nogrieznis, kas ietver noteiktu papildinformāciju. Tomēr ne vienmēr šiem elementiem ir jābūt eksplīcītiem – ja autors ir pārliecināts, ka adresāts spēs pats veidot asociācijas ar sastatāmo skaniski līdzīgo valodas vienību, daļa paronomāzes var palikt noklusēta. Piemēram, šādu paņēmieni lieto Mārtiņš Zelmenis, izmantojot tekstā jaundarinājumu *kokost-rieksts*, bet noklusējot tos vārdus, ar ko attiecīgais darinājums būtu saistāms, – *kokosrieksts, kost riekstu*:

Viss mūžs tak paiet kā viens lēciens neziņā par to, kas apakšā, vai būs sasisti stikli vai viengabala stikla bluķis, pret ko sašķelt savu kokost-riekstu.
(M. Zelmenis)

Valodas vienību skaniskā resp. grafiskā apvalka izmantošana ir sens paņēmieni retorikā un stilistikā, kas pazīstams jau antīkajā pasaulē, kaut gan, iespējams, šo paņēmieni izmantoja arī daudz senākos laikos, no kuriem nav saglabājušās nekādas rakstu liecības. Mūsdienās šī figūra biežāk ir saistāma ar komisko, humoristisko, ironisko, satīrisko u. tml. izteiksmes veidu, tomēr paronomāze varētu būt bijusi arī maģiskās valodas sastāvdaļa, jo šajā jomā valodas akustiskajam tēlam vienmēr ir bijusi svarīga loma. Tradicionāli paronomāzi apraksta kā vienu no stilistiskajiem paņēmieniem, un plašākus pētījumus par šo savdabīgo valodas parādību līdz šim nav izdevies atrast. Arī latviešu valodā paronomāze nav īpaši pētīta, turklāt līdz 20. gs. nogalei šis termins tika lietots paralēli terminam *paronīmija*, kas radīja neizpratni par pētāmā objekta piederību noteiktai valodniecības nozarei. Paronīmi ir etimoloģiski saistītas valodas vienības (*audzēt/audzināt, cilvēcis/cilvēcisks, izziņa/uzziņa* u. c.), savukārt paronomāzes piemēriem raksturīga nejauša skaniskā sakrītība (*likums/līkums, sambo/samba* u. c.), un šīs valodas parādības nevajadzētu jaukt (par to sk. Urbanoviča, 2008).

Kaut arī paronomāzes pamatā ir ārējā skaniskā līdzība, tomēr valodas vienību satuvināšana paredz arī papildu semantisko saistību starp tiem (Арнольд 2002, 281). Sastatīšana nevar būt pilnībā spontāna un nejauša – tai ir kaut kāda onomasioloģiskā bāze, kas ir izveidojusies cilvēka apziņā. Tā var izpausties, piemēram, kā vienas vārdšķiras vārdu izvēle, kā viena semantiskā lauka elementu izmantošana vai arī kādā citā, netradicionālā un līdz šim nefiksētā veidā.

Paronomāze un citi stilistiskie paņēmieni

Paronomāze kā stilistisks paņēmieni ir t. s. valodas spēles elements. Valodas spēle ir saistāma ar valodas emfātisko funkciju, kas attiecināma uz valodas lietotāju izklaidi, primāri izmantojot izteiksmes līdzekļu formu, nevis saturu. Vineta Ernstsone raksta: “Valodas spēles izpausmju diapazons ir ļoti plašs. Spēlēties ar valodu runātājs var, neizvirzot sev nekādus saturiskus uzdevumus, bet gan tikai vienu – nebūt garlaicīgam, uzsvērt saziņas situācijas nepiespiestību, izklaidēt sevi un sarunas biedru” (Ernstsone 1997, 78). Valodas spēle ietver visplašākās izteiksmes līdzekļu iespējas – ritmizētu izteiksmes līdzekļu izmantošanu, fonētisko deformāciju, izteiksmes līdzekļu substitūciju, blīvēšanu, savdabīgu konstrukciju izmantošanu utt.

Valodniecībā, literatūrzinātnē, retorikā ir pazīstami dažādi termini, kas saistāmi ar vārdu fonētiskās līdzības izmantošanu, turklāt ne vienmēr tie ir skaidri norobežojami. Viens no pazīstamākajiem terminiem ir *kalambūrs* – stilistisks paņēmieni, kura pamatā ir pēc ārējās formas vienādu izteiksmes līdzekļu izmantošana. Veidojot kalambūrus, var izmantot vārda polisēmiju vai homonīmus:

No vienas puses, – teica Diegs, – tu biji brīva. Bet, no otras puses, tu nekur nederēji. – Kas jādara? – jautāja Poga. – Viens tikai jādara, – teica Diegs. – Jāder. Es varu derēt, ka tu tagad derēsi! (I. Ziedonis)

Humors un safīra. Humors ir, bet nav, kas safīra. (No V. Ernstsones materiāliem)

Kalambūrs pēc savas stilistiskās savdabības un izveides principiem līdzinās paronomāzei (Koženiauskiene 2001, 273), tomēr kalambūru veido skaniski identi valodas līdzekļi, bet paronomāzes piemēros elementu skaniskā līdzība ir tikai daļēja, un tas paplašina šīs parādības daudzveidību un stilistisko potenciālu. Paronomāze dažkārt var īstenoties līdzīgi kalambūram, ja noteikti vārdi vai konstrukcijas noteiktā pozīcijā sakrīt, tomēr šī sakritība ir atkarīga no dažādiem gan lingvistiskiem, gan ekstralingvistiskiem faktoriem:

Džeksons: Labvakar, zoni. Kas mums ir viss tas mīļākais?

Edvīns: Viss tas mīļākais?

Bruno: Kas nu kuram.

Maigonis: Mūsu gados viens, onkulīt, jūsu atkal pavisam kas cits.

Džeksons: Nekā nebija. Gailis.

Edvīns: Kas?

Bruno: Gailis?

Džeksons: Gailis ir vistas mīļākais. Hē... hē...

Bruno: Ak tā, vistas...

Edvīns: Bet jūs teicāt...

Džeksons: Bet es teicu? To pašu vien teicu, zoniņ. (G. Priede)

Šajā piemērā paronomāze ir iespējama, jo divi vietniekvārdi *viss tas* izrunā blakus pozīcijā sakrīt ar lietvārdu *vistas*. Attiecīgo piemēru uzskatāmāk var izmantot runātā veidā, jo rakstu formā tas ir grūtāk uztverams. Valodniece Inta Freimane

uzskata, ka no valodas kultūras viedokļa šāds valodas līdzekļu kombinējums būtu uzskatāms par nelabskanīgu (Freimane 1993, 335), bet stilistiskā aspektā skaniskā sakritība var noderēt noteiktas ekspresijas radīšanai.

Lingvistikā ir pazīstams arī termins *paronīmiskā atrakcija* (Ахманова 2007, 313), kas funkcionē kā sinonīms vārdu savienojumam *tautas etimoloģija*. Arī šis lingvistiskais process ir saistāms ar valodas vienību skanisko līdzību, jo noteikta vārda vai vārdu savienojuma cilme tiek skaidrota, par pamatu ņemot subjektīvas asociācijas ar fonētiski sastatāmiem elementiem, piemēram, vietvārdu *Dubulti* saistot ar vārdu *dubults* (sk. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* 2007, 387) vai arī pilsētas nosaukumam *Odesa*, etimoloģiski piesaistot izsaucienu *O, desa!*

Jebkura teksta kompozīcijā ārējam skaniskajam noformējumam ir liela nozīme, tāpēc no stilistiskā viedokļa tieši tie paņēmieni, kas saistāmi ar teksta eifoniju un ritmu, ir īpašas uzmanības vērti un tiem tiek pievērsta uzmanība poētiskā un literatūrzinātnē. Teksta fonētiskais noformējums var kļūt par nozīmīgu kompozicionālo elementu, palīdzot demonstrēt atbilstošu papildinformāciju.

Paronomāze pēc savas būtības ir fonētiskā līmeņa stilistiskā figūra, jo valodas elementu līdzību nosaka noteikta skaņu kompleksa atkārtošana, ko neierobežo morfēmu robežas. Izmantoto vārdu fonētiskā līdzība var sakrist ar morfēmas robežām, tomēr tas nav obligāts priekšnoteikums.

Lodā lodene, un lodāmurs lodē. Man čūkst uz mēles un pie deniņiem. Deviņiem zieģeļiem vajag atzieģelēt, vaļā pavisam. (I. Ziedonis)

...sīmt samteņu – dzīvo, neaizmirstule – mirst. (I. Ziedonis)

Šajos piemēros paronomāze veidojas dažādi: darbības vārdiem *lodā/lodē* atšķiras tikai noteikta morfēma, savukārt vārdos *sīmts/samtenes* fonētiskā sakritība ir nejausa un grūtāk pamanāma.

Paronomāzi var radīt, izmantojot dažādus vārdu fonētiskos pārveidojumus. Viens no izplatītākajiem paņēmieniem ir vienas fonēmas vai zilbes aizstāšana ar citu, tādā veidā iekļaujot tekstā jaunu vārdu, kas nav etimoloģiski saistāms ar pirmo vienību. Šādu paņemienu stilistikā dēvē arī par *parehēzi* (Ахманова 2007, 312).

Vīna, reliģiskā instinkta, iemīlēšanās vai literāra pasūtījuma ietekmē es reizumis apzinos sevi par kamieli, par Radītāja vai Rādītāja līdzautoru. (U. Bērziņš)

.. ne ožamas smaržas, ne jaušas zvaigznes uz mirdzējums tālajā, dziļajā stiklotā aizdūmu aizdomu tumsā, nekas, nekas no tā, kas varētu dūšināt .. (M. Zelmenis)

Stikla velve jumās pāri visam, kas atlicis no manas viendabīgās viendarīgās pasaules. (M. Zelmenis)

Stilistikā tiek lietoti arī termini, kas ir attiecināmi uz parehēzes detalizētāku dalījumu, pievēršot uzmanību fonēmu vai zilbju aizstāšanai kvantitatīvā un kvalitatīvā aspektā. Ja vienu fonēmu aizstāj ar citu, veidojas paragramma, piemēram, *kazas/kāzas, likums/līkums*. Ja tiek aizstātas vairākas fonēmas, veidojas metagramma, piemēram, *lodene/lodāmurs*. Ja fonēmas vai zilbes tiek pārstatītas, veidojas anagramma, piemēram, *gurinēti marķīši, mežģe mēlūs*.

Fonētiskā līdzība var realizēties dažādās pozīcijās, piemēram, skaniski līdzīgs vai ekvivalents var būt vārda sākums, un šādos gadījumos tiek izmantots arī termins *anafora*:

*Jūs zināt, kā to sauc: kad tevī nepamostas ne **katolis**, ne **katalonis**, ne mūks, ne muitnieks.* (I. Ziedonis)

Pilsoni pil slapji, slapjdraņķis darbvedis puņķojas – es eju art. (I. Ziedonis)

Tikpat veiksmīgi paronomāze var veidoties, sastatot vārdus, kam ir fonētiski līdzīga beigu daļa, un to dažkārt dēvē par *epiforu*:

*Nav cita prieka kā audzināt savus **zēnus** un pie reizes arī **dzeguzēnu**.* (I. Ziedonis)

Nav viegli orientēties šajā terminu daudzveidībā, tomēr tā liecina par savdabīgās lingvistiskās parādības sarežģītību un nozīmi saziņā.

Paronomāzes stilistiskā un emocionālā ekspresija

Stilistisko izteiksmes līdzekļu galvenais uzdevums ir atklāt papildinformāciju par komunikācijas akta apstākļiem un runas resp. teksta autora, komunikatora, attieksmi pret runas objektu un/vai adresātu (Rozenbergs 1995, 16). Šī papildinformācija var būt ļoti daudzveidīga, tāpēc ir pazīstami daudzi un dažādi teksta konotatīvo nozīmju apraksta un klasificēšanas veidi, kas ir saistāmi ar noteiktiem stilistiskajiem paņēmieniem. Paronomāze bieži tiek saistīta ar komisko emocionālo ekspresivitāti, jo tas ir viens no paņēmieniem kā radīt smaidu un dažkārt arī smieklus. Piemēram, visā pasaulē labi pazīstami ir paronomāzes piemēri, ko savā darbā par rotaļu lācīti Vinniju Pūku izmanto Alans Aleksandrs Milns. Latviešu valodā šos piemērus ir tulkojusi Vizma Belševica:

– *Pūce! Laid mani iekšā! Tas esmu es, lācis!*

Tad durvis atvērās un uz sliedīņa parādījās Pūce.

– *Labdien, Pūk! – viņa teica. – Kas jauns pasaulē?*

– *Šausmas un bēdas, – atbildēja Pūks. – Mans draugs I-ā ir pazaudējis asti. Un viņš ir nelaimīgs par to. Vai tu nebūtu tik laipna un nepateiktu, kā lai es atrodu viņa asti?*

– *Pēc parastās **procedūras**, kas **izriet** no tādas lietas, – cienīgi paskaidroja Pūce.*

– *Kas tas ir par **izrietu procedūrēju**? – Pūks jautāja. – Man galvā ir tikai zāģu skaidas, tāpēc man grūti saprast garus vārdus.*

– *Tas nozīmē, ko vajag darīt.*

– *Ja tā, man nav nekas pretī, – pazemīgi sacīja Pūks.*

– *Un darīt vajag sekojošo. Pirmkārt, izsludināt **atlīdzību**. Tad...*

– *Vienu brīdi, – Pūks pacēla ķepu. – Ko tu teici, mums vajag darīt, lai to izdarītu? **Tu nošķaudījies**, un es neko nesapratu. **Atkāрто**, lūdzu!*

– *Es nešķaudīju.*

– *Šķaudīji gan, Pūce.*

– *Atvaino, Pūk, bet nešķaudīju vis. Neviens nevar nošķaudīties tā, lai pats to nepamanītu.*

– *Bet neviens nevar dzirdēt šķaudienu, ja kāds nav šķaudījis.*

– *Es atkārtāju. Pirmkārt, izsludināt **atlīdzību**.*

– ***Atkal tu šķaudi**, – Pūks bēdīgi sacīja.*

– *Atlīdzību! – Pūce brēca. – Mums jāuzraksta zīmīte, lai paziņotu, ka mēs dosim kaut ko lielu tam, kas atradīs I-ā asti. (A. A. Milns)*

Pūce sāka rakstīt un uzrakstīja tā:

DAUCT LAMU DZIŠINDIN DINĀĀ

Pūks sajūsmā acis vien ieplēta.

– *Te ir sacīts: “Daudz laimes dzimšanas dienā,” – Pūce nevainīgi noteica. (A. A. Milns)*

Paronomāze var noderēt arī ironijas vai satīras demonstrēšanai, akcentējot autora negatīvo subjektīvo attieksmi pret runas objektu vai adresātu.

*Vīņi man ieprecināja lupatgala tautumeitu, un mums piedzima atgriezumū bērniņi – no **parķstrēmelēm Miervaldis**, no **juhtādiņām Jurītis**, tad **Katūnkārlītis**, **imitācijas Imantiņš**, **salmu Saulcerīte**. (I. Ziedonis)*

Ar paronomāzi var radīt arī tēlaini poētisku noskaņu. Izmantojot valodas elementu fonētisko līdzību, rakstnieks var paslēpt tekstā dažāda veida zemtekstu, tādā veidā paronomāze kļūst par neatņemamu daiļdarba kompozīcijas sastāvdaļu. Ilustrācijai, šķiet, labi der kāda I. Ziedoņa epifānija, kuras teksts ir veidots, par pamatu izmantojot vārdu skanisko līdzību:

***Mārtiņreiz** atnāk **mārtiņroze**, **mainās maijrozītes**, **simt samteņu** – dzīvo, **neaizmirstule** – **mirst**. **Savreiz** dzīvojot zemi **plēšu**, es – **plēsonis**.*

***Pilsoņi pil slapji**, **slapjdraņķis** darbvedis **puņķojas** – es eju art.*

*Nav cita prieka kā audzināt savus **zēnus** un pie reizes arī **dzeguzēnu**.*

*Es **mainu** sevi pret **maizi** saviem bērniem.*

*Es **mainu** sevi pret **maizi** (un!arī!bet!), **mainos** pret **maizi** – pret! **Pūst pārtika**, **rūs** garāžu vārti, no kā **pārtiekam**. No **pārtikas pārtiek**, bet **jāpārtiek** arī **pārupē**.*

*Uz **pārupi** neiet nekādas mašīnas. Turp viens aiziet basām kājām un **stabilēdams**.*

***Savreiz** aiziet.*

***Sevrūp**.*

***Mārtiņreiz** aiziet **mārtiņroze**, **pēc sava ģīmja** – **ģeorgīne**. **Savreiz savrūp**, **pašareiz**. (I. Ziedonis)*

Paronomāze kā stilistisks paņēmieni var palīdzēt organizēt teksta ritmu. Tie vārdi, kurus izmanto dzejā atskaņu veidošanai, bieži vien tiek izvēlēti, izmantojot piemēru fonētisko līdzību. Ritmisks teksts ir ļoti noderīgs pragmatisku apsvērumu dēļ, jo tas labāk saglabājas adresāta atmiņā, turklāt ir stilistiski piesātinātāks. Ritmiska var būt ne tikai dzeja, bet arī prozas teksti, un paronomāze teksta ritma

veidošanā jau izsenis ir pazīstams paņēmiens – par to liecina mūsu folklorā, piemēram, teksta ritms ir nozīmīgs sakāmvārdos un parunās, un to var nodrošināt, izmantojot skaniski līdzīgus vārdus:

Cilvēks ar lielu somu, bet mazu domu.

Dūša kā miets, sirds kā siets.

Labāk zīle rokā, nekā mednis kokā.

Vai nu maisā, vai gaisā.

Miers dod maizi, dumpis – raizi.

Tur turi mājas, kur labi klājas.

Kas māk, tam nāk.

Uz mēles medus, sirdī – ledus.

Vienam patīk māte, otram – meita, trešam – kleita.

Paronomāze var būt arī ikdienas sarunvalodas sastāvdaļa, jo tas ir liels veids kā padarīt savu izteiksmi atraktīvu. Tieši šajā jomā īstenojas visdaudzveidīgākā lingvistiskā jaunrade, kas papildina mūsu valodu ar jauniem un negaidītiem elementiem, kuri raksturo noteiktā brīdī aktuālus nojēgumus. Lai varētu izpētīt paronomāzes savdabību sarunvalodā, nepieciešama plaša sarunvalodas tekstu apstrāde.

Paronomāzes izmantošana publicistikā

Publicistikā teksta izklaides un atrakcijas funkcija ieņem aizvien nozīmīgāku lomu, tāpēc dažādi stilistiskie paņēmieni var palīdzēt piesaistīt adresātu uzmanību, kā arī radīt noteiktu emocionāli ekspresīvo noskaņu. Paronomāze ir savdabīga stilistiskā figūra, ko var veiksmīgi izmantot dažādos publicistikas žanros. Tā spēj pārsteigt un ieinteresēt, šokēt un izsaukt apbrīnu, turklāt tā var būt ne tikai skaniski, bet arī semantiski ietilpīga. Tomēr praksē tā nav pārāk izplatīta, jo ir saistīta ar noteiktu valodas virtuozitāti. Paronomāzes piemēru blīvums ir atkarīgs gan no teksta emocionālās nokrāsas, gan no autora lingvistiskās jaunrades spējām.

Funkcionāli stilistiskās piesātinātības dēļ paronomāze biežāk vērojama tekstu virsrakstos, ja tiem primārā ir atraktīvā, nevis informatīvā funkcija. Paronomāze, no vienas puses, var padarīt tekstu neskaidru, jo semantiskā saprotamība ir sekundāra attieksmē pret formālo līdzību, tomēr, no otras puses, tā paver jaunas iespējas nosaukamā nojēguma izpratnē, jo piedāvā negaidītas un savdabīgas asociācijas. Piemēram, raksta virsraksts “*Bēdu manu lielu pēdu*” (Rīgas Balss), kurā izmantota paronomāze *bēda/pēda*, ir ne tikai stilistisks paņēmiens, bet daļēji raksturo arī rakstā atspoguļoto problēmu – lielo izmēru apavu trūkumu. Funkcionāli līdzīgs ir arī virsraksts “*STARP SAKTU UN SEKTU*” (Diena), kas pievienots tekstam par izklaides vietām noteiktā Rīgas daļā. Dažkārt teksta virsrakstos paronomāze funkcionē savas fonētiskās savdabības dēļ, piemēram, “*Čaka Chado*” (Diena), “*Kāpēcīšu tāpēc par ūdeni*” (Rīgas Balss), “*Velns nav tik melns, kā viņu mālē*” (Rīgas Balss). Interessants piemērs ir žurnāla *Deko* rubrikas virsraksts “*Seko Deko*”, kas lieliski īstenojas rakstveidā, bet nav tik veiksmīgs paronomāzes piemērs runātā formā.

Dažkārt paronomāzes piemēri tiek izmantoti reklāmu tekstos, piemēram, kāds mēbeļu ražotnes uzņēmums reklamē sevi ar saukli **Ērtības ir vērtība!**, atpūtas centrs aicina potenciālos klientus ar aicinājumu **Brauc slidot uz Lido!**, bet topošajām māmiņām iesaka **Lai grūtniecība labi rit, Jums ieteikt lietot var MAGVIT**. Arī reklāmu tekstos paronomāze nav izplatīta parādība, jo, iespējams, tā var radīt semantisku nobīdi teksta uztverē vai arī šīs stilistiskās figūras izmantošana ir pārāk ilgs un darbietilpīgs process, kam ne katrs reklāmteksta veidotājs ir gatavs. Toties, parodējot reklāmas tekstus, paronomāze vēl aizvien ir neaizstājams paņēmieni. Piemēram, kompānijas **Mēmais šovs** raidījumos – **Savādi gan, Ak, kungs, Kāpēc ne u. c.** – bieži vien izmantota paronomāze kā noteikts stilistisks paņēmieni, lai pasmaidītu par noteiktiem vārdiem un vārdu savienojumiem. Pazīstamais reklāmas sauklis **Izvēlies Latvijas preci!** var pārtapt par komisku pārveidojumu **Izvēlies Latvijas veci!**, raidījuma nosaukums **Zelta drudzis** – par **Zelta budzi**, bet **Dzīvokļa jautājums** – par **Stāvokļa jautājumu**.

Paronomāze kā viens no līdzekļiem, kas palīdz veidot komisku un arī ironisku teksta nokrāsu, samērā bieži tiek izmantots interneta neformālajā valodā. Dažādos interneta materiālos – komentāros, tērzētavās u. c. – var atrast plašu paronomāzes piemēru klāstu. Šajos daļēji spontānajos tekstos paronomāzi var uzlūkot kā lingvistiskās jaunrades sastāvdaļu, kam ir daudzfunkcionāls mērķis – pievērst citu komunikācijas dalībnieku uzmanību, demonstrēt autora subjektīvo attieksmi pret teksta objektu, palīdzēt precīzāk raksturot izsakāmo informāciju. Arī neformālajā saziņā paronomāze palīdz organizēt teksta ritmu:

Pēdējā laikā nevis degsme, bet segsme ir deputātu acīs.

Hipermarketā var nopirkt visu no batona līdz betonam.

Tu esi muldonis, stulbonis.

Trubadūrs kalambūrs.

Rakstu formā paronomāzes izmantošanai ir plašākas iespējas, jo pat nejaušas pārrakstīšanās kļūdas var kļūt par šīs stilistiskās figūras piemēriem. Teksta lasītāji pamana neprecīzi uzrakstīto vārdu un veikli izmanto to kā kalambūrisku paronomāzi:

Zatlers ir pārlecinašs? Kas tad viņu tā pārlecinašs? (Jābūt: pārlecinašs)

Tam nav sakara ar ekonomoku. (Jābūt: ekonomiku)

Valsts iekāsē tikai tāpēc, ka var iekāsēt. (Jābūt: iekasēt)

Ļoti bieži paronomāze tiek izmantota dažādu pazīstamu cilvēku uzvārdu deformēšanā, lai tekstā radītu ironisku noskaņu, turklāt bieži vien šie piemēri ir samērā noturīgi un var pat folklorizēties. Šajos piemēros vērojama vislielākā paronomāzes dažādība:

Ainārs Šlesers – Šleperis, Šlesars, Šlesarjs

Alfrēds Rubiks – Kubiks Rubiks

Aigars Kalvītis – Kalpūtis

Valdis Zatlers – Zaglers, Zalters, Zelters

Indulis Emsis – Vemsis

Kārlis Leiškalns – Kapkalns

Krišjānis Kariņš – Knariņš

Juris Dobelis – Duris Jobelis, Jubelis

Kārlis Streips – Streipulis

Aigars Štokenbergs – trusis Štokijs

Ivars Godmanis – Godmens

Edgars Zalāns – Zaglēns

Skanskās līdzības izmantošana var būt iekļauta arī garākos vārdu virknējumos, piemēram, žurnālista Lato Lapsas rakstam par lata devalvāciju, komentāru daļā atrodama šāda vārdu spēle: *Lata devalvācija – Lato devalvācija – Lapsas devalvācija, Lato Lapsa vainīgs*. Humors vai ironija par vārdiem un vārdu savienojumiem dažkārt robežojas ar parodiju, tāpēc ne visi attiecīgie piemēri ir uzskatāmi par pilnvērtīgām paronomāzes ilustrācijām, tomēr to rašanās noteikti ir saistāma ar skaniski līdzīgu elementu satuvināšanu konsituācijā.

Pētījumā piedāvāts tikai neliels ieskats stilistiskā paņēmiena – paronomāzes – izpratnē, kaut arī skaniski līdzīgu elementu satuvināšana, paralēla lietošana vai substitūcija ir ļoti komplicēta valodas parādība, kas būtu saistāma ne tikai ar teksta stilistisko savdabību, jo tā īstenojas gan poētiskajos tekstos, gan sarunvalodā, turklāt ir vērojama arī citos valodas izpausmes aspektos, piemēram, valodas apguves procesā.

Avoti

Asinsbalsis: latviešu literatūras miniantoloģija. Rīga : Pētergailis, 2001.

Latviešu literārās pasakas. Rīga : Zvaigzne ABC, 1996.

Latviešu sakāmvārdi un parunas. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1955.

Milns, A. A. *Vinnijs Pūks un viņa draugi*. [tulk. V. Belševica]. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000.

Priede, G. *Septiņas lugas*. Rīga : Liesma, 1968.

Ziedonis, I. *Epifānijas. Raksti*. 3. sēj. Rīga : NORDIK, 1995.

Laikraksti *Rīgas Balss, Diena*, žurnāli *Deko, Mans Mazais*
www.delfi.lv – dažādu rakstu komentāri (09.2007.–09.2008.)
www.memais.lv

Literatūra

Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Second edition. Cambridge University Press, 1997.

Ernstson, V. Valodas spēle – lingvistisks ikdienas jaunrades fenomens. *Linguistica Lettica I*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1997, 76–99.

Freimane, I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993.

Koženiauskienē, R. *Retorika: Iškalbos stilistika*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

Rozenbergs, J. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.

Urbanoviča, I. Paronīmijas izpratne un paronīmu noteikšanas kritēriji. *Latvijas Universitātes raksti Nr. 728, Valodniecība. Latvistika*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2008, 110–117.

Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Арнольд, И. В. *Стилистика. Современный английский язык*. Москва : Флинта, 2002.

Ахманова, О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва : УРСС, 2004.

Большой энциклопедический словарь. Языкознание. Москва : БРЭ, 2000.

Романова, Н. Н., Филиппов, А. В. *Стилистика и стили*. Москва : Флинта МПСИ, 2006.

Summary

Paronomasia is a very interesting stylistic device used in ancient oratory, folklore, and probably cultic rituals. Paronomasia includes language units similar in sound but different in meaning. This stylistic figure is part of the phonetic level. Paronomasia usually arouses comic or ironic effect in the text, but it is possible to use to a poetical effect as well. There are not many examples of paronomasia in the mass media, because this phenomenon requires stylistic and emotional expression and it is part of the writer's language distinction.

Some examples of paronomasia are found in headlines or advertisements, as well as in the Internet chat rooms. The analysis of paronomasia can arouse interest among the linguists of different research areas, not only stylistics, but up to now, the multiplicity of paronomasia has not been investigated.